

הוא מין ממני הקוף בקומת אדם ("מין השימפאנזע").
 "לדיעה שלישית מין עוף ידוע שגדל כאילן.

וזה עניינו באריכות, לדיעה א' — ¹⁰ הוא החיה אשר שמה "ידוע" וזהו ידעוני המוזכר ¹¹ במקרא לגבי מכשפים שמעצם שלה עושים כשפים, ועניינה כמו חבל גדול יוצא משורש שבארץ שבו גדל אותו החיה ששמה ידוע כעין אותם קישואים ודלועים, אלא שהידוע צורתו כצורת אדם בכל דבר בצורת פנים וגוף ידים ורגלים. ומטיבו מחובר לחבל היוצא מן השורש ואין כל בריה רשאי ליקרב כמלא החבל שטורפת והורגת כמלא החבל, ורועה כל סביבותיה, וכשבאין לצודה אין אדם רשאי ליקרב אצלה אלא מורים בחיצים בחבל עד שהוא נפסק וצועק בקול מר ומת מיד, ואילו רמוז באיוב כי עם אבני השדה בריתך.

¹² יש מי שתמה על דבריהם שצורתו כצורת אדם בכל גופו. לאחר שראה בספר חדש המספר לפי תומו איך אנשי אפריקא בחלק טרטאריא הגדולה במדינת שמבוללה מתעשרים ע"י מיני זרעונים כזרע הדלועין אלא שהם יותר קצרים במידתם, להיות כי זרועיה תצמיח ויצין ציץ כחבל מן הארץ עד טבור החיה הנקראת "בוראמיץ" בלשונם אשר תרגומו כבש,

ו' ה"ה, קה"ר פרש' ו' — י"ב, וכ"כ רש"י איוב ה' — כ"ג ובלשון משנה ותו"כ נקראים אבני השדה. ² איוב ה' — כ"ג, כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך, הובא כפי' הרא"ש לכלאים שם. ³ רבינו בחי' פ' שופטים י"ח י"א. ^{3*} כפתור ופרח סו"פ נ"ח עמ' 124. ⁴ מדרש כת"י מאוצר הספרים באקספארד הובא במבוא למד' תנחומא של שלמה באבער עמ' ס"ג. ⁵ הערוך בערך אדן הביאם לב' עיקרי הדיעות בקצרה וז"ל פ' בני אדם הגדלים ביערים וי"א חיה דומה לבנ"א וכו'. ⁶ דעת הר' מאיר ברכי קולנימוס מאשפירא הביאו הר"ש כפי' לכלאים ששמע משמו, וגם בס' החינוך מצוה תקי"ד הביא דברי הר"ש, וכ"כ בפנ"מ בירוש' כלאים שם. ⁷ כן נראה מדברי הרמב"ם כפי' לכלאים ויובאו דבריו להלן, וכ"כ המלבי"ם פ' שמיני, וכ"כ ג"כ במחברת הערוך בערך אוח וז"ל אוחים (ישעי' י"ג) פ' בריות הן כמו קופים ואדני שדה (איוב ה') שהן חיות דומות לבנ"א עכ"ד. ⁸ מלבי"ם שם. ⁹ כן הובא בשפת אמת פ' וירא שנת תר"נ בשם כענין דאיתא בספרים. ¹⁰ כ"ז לשון הר"ש בכלאים והביאו הרע"ב בתוס' דברים, והובא ג"כ כפי' הרא"ש (הנדפס יחד עם תוס' הרא"ש עה"ש) ושם כ' כעין שרש הקישואים והדילועים שיוצאים כמין שריגים גדולים. ¹¹ ויקרא י"ט — ל"א ויעו"י להלן ערך ידוע מה שהבאתי ממושב זקנים ושפת"ח אופני עשייתו, ¹² כ"ז הוא תוכן

ניכרים מרוב קוטנם ואין יכול להפרישם זה מזה. וי"ג אברומא בדלי"ת. ובה ב' פ"י, א' שהוא דג טרית שמניחין אותו בחמה עד שמבאיש ועושין צחנתו (כלומר כיבושו) אברומא. ב' אברומא הוא דג ששמו ידוע כך, ובלשון יוני נקרא אברומין. ⁶ ויש שכתב שיתכן יותר הגי' אברמן בר', כי כן נקרא דג רחב הגדל בבריכות מים בלשון יוני.

חז"ל

(א) דרש ר' יהודא בר אילעאי אברומא שריא, אמר לפניו ר' ישמעאל בר' יוסי, רבי פריש כך אמר אבא של מקום פלוני אסורה של מקום פלוני מותרת, וכו' אלא משום דלא מרבה טעייהו דג טמא.

פוסק י"ח ע"א

אדני השדה

¹ בלשון חז"ל נקרא אדני-השדה, ובלשון ² מקרא נקרא אבני-השדה. ³ ויש שכתב שאותה חיה נקראת בני-השדה והא' נוספת. ⁴ ויש שכתב שהוא מין אדם ויהיה נ' של אדמי במקום מ', ויהיה אדן כמו אדם, ויש ⁴ במדרש שנקרא אדמי-השדה. ובביאור עניינו ⁵ יש ג' דיעות וקיצורם ⁶ לדיעה אחת עפ"י הירושלמי הוא בר נש בטור וקשור בטיבורו לארץ, ⁷ לדיעה שניה

הערך בערך אברומא ובהג' מלא הדעים בסוכה העתיקו בטעות אברומא בדין. ⁵ בערך שם. והנפ"מ לפי' א' שם הדג הוא טרית ורק כשוכבים אותו לאחר שמבאיש קרי צחנתו אברומא ואין זה שם הדג עצמו, ולפי' ב' זה גופא שם הדג. ⁶ במוסה"ע שם. ובתולדות הארץ עמ' רמ"ז הערה קפ"ד כתב לבאר מין דג זה לפי"ד המוספי — שהוא מין ממשפחת הקארפין הנקרא בליי"א (בלייטע) שגופו רחב ורקע הרבה ארכו כאמה וחצי ומשקלו עד כ' לטרה והוא בעל קשקשים קטנים ודקים ובדרכי חיתו ומנהגיו דומה אל הקארפין.

א. וברש"י רבי פריש — את דברך, אברומא — מין דגים קטנים ואין שרצין ניכרין בהן. של מקום פלוני אסורים — ששרצין גדילין באותו נהר ומרוב קוטנם אין יכול להפרישם שאינן ניכרים. של מקום פלוני מותרת — שאין אותו נהר מגדל שרצים, דלא מירבי — אין טיט של אותו נהר מגדיל ומשקיץ שקצים ומרשים. ויעו"י בשפ"א כאן דאף מישראל אסור ליקח אברומא במקום פלוני שמגדל שרצים ולא רק מעכו"ם, ותמה על הב"י ביו"ד סוסי' פ"ג.

אדני-השדה

1. כלאים פ"ח מ"ה. ירוש' כלאים ל"ט ע"א, תו"כ פ' שמיני פרק

לדיעה ב' — ¹⁴ ברנש דטור הוא וואלד-מענש הנקרא אוראנג-אוטאנג, והוא מין קוף גדול בקומת וצורת אדם ממש, רק שזרועותיו ארוכים ומגיעין עד ברכיו ומלמדן אותו לחטוב עצים ולשאוב מים וגם ללבוש בגדים כבנ"א ממש. ולהסב על השולחן ולאכול בכף ובסכין ובמזלג. ובזמנינו אינו מצוי רק ביערות גדולות שבאמצעות אפריקא אולם כפי הנראה היה מצוי גם בסביבות א"י בהרי לבנון שגם בזמנינו יש שם יערות גדולות מארזי לבנון המפורסמים ולהכי נקרא ברנש דטור כי מצוי בהרים. ¹⁵ ויש שביאר עד"ז שזה אדם היערי הנקרא שימפאנז, ¹⁶ ויש שכתב בעניינו חיות הדומות לבנ"א ואומרים המספרים חידושי העולם שהוא מדבר דברים רבים שאינם מובנים ודיבורו דומה לדיבור אדם, ויש ¹⁷ אלאנס בלשון ערב, ומגידים מענייניו בספרים דברים רבים. ¹⁸ ויש שכתב אדני השדה נסנאס וי"א בע"ח דומה לאדם. לדיעה ג' — ¹⁹ אדני השדה הוא עוף ידוע שגדל

כלומר שדמות הכבש בכל אבריו מראשו ועד רגליו ופרסותיו שסועות ועורו רך וצחור, וצמרו נאה להליכש, אפס כי חסר קרנים הוא אלא ששערות ראשו נצמחים וקלועים כתבנית הקרנים, והנה גבהו חצי אמה ויותר, וטעמו כטעם בשר הדג, ודמו מתוק כדבש, וחי כל זמן שיש עשב השדה סביב לו כמלא החבל שמשם חיותו הוא, ואם קוצרים העשבים בסביבתו או ככלות העשבים גם החיה הזאת תכלה עד מותה, והנה מן כל החיות והעופות הדורסים והטורפים יש לה מנוח אפס כי הזאב אורב תמיד אחריה ויתנכל לה להמיתה ע"כ דברי המספר, הרי שמה שכתבו שצורתו צורת אדם בכל אבריו רחוק מן השכל אחרי שנקרא חיה וגם שרועה את כל סביבותיה וגם שטורפת והורגת, בכל אלה העניינים נאות יותר ליחסה לצורת כבש כפי דברי המספר. ¹³ יש שהביא שנחלקו בפוסקים אם היא מותרת באכילה שי"א שהוא שרץ ואסור וי"א שהוא צמח האדמה ומותר.

דברי הס' מעשה טוביה שער עולם קטן פרק עשירי עמ' ע', והביאו בקצרה בפרד"י שמות ח' — י"ט, ובעיקר דבריו שכ' שאינו צורת אדם הרי מדברי המד' בכת"י מוכח להדיא כהר"ש שצורת אדם לגמרי יש לו. ¹³ מנחה בלולה פ' קדושים כ' — כ"ז. א"ה. לדידי צריך לי עיון טובא דהא מדאיתרבי בירוש' לר' יוסי שמטמא כאדם משום דגול ע"פ השדה הרי שאין גידוליו בשדה מפקיעתו מידי מציאות אדם לענין טומאה וכמו"כ יהי' הדין לענין איסור אכילה, ואולי יש לחלק בין טומאת אהל שהוא גזיה"כ בכל הנוגע במי שגדל על פני השדה יטמא ואף האדני שדה בכלל פני השדה הוא, משא"כ גבי אכילה כל שהוא צומח מן הארץ ויונק מן הקרקע פרי האדמה קרינן ביה ושפיר ישתרי באכילה, וגם י"ל דדוקא לדעת ר' יוסי שמטמאו כאדם לדידיה אין לו דין צומח. משא"כ לת"ק שהלכה כמותו כמוש"כ הרמב"ם הרי אדני השדה חיה המה ואינן כאדם והוי ח' צומחת וי"ל שבע"ח צומח כזה לא נאסר, ולכאור' יש מקום לדון אם יצטרך שחיטה לדעת המתירין אותו באכילה דנידון כחיה ויש ללמוד זה מדיעות המתירים גבי עופות הגדלים באילן בטויו"ד סי' פ"ד (להלן ציון 22) שהתירו לעופות הללו בשחיטה והכי ס"ל ר"ת ור"י וכן פסק מהרש"ל ביש"ש, וכמו"כ י"ל דאותם האדני שדה דנידונים כבע"ח ג"כ מותרים וטעונים שחיטה, ובאמת לדברי המעשה טוביה שהאדני שדה בדמות כבש הוא א"כ שפיר יש בו שייכות לשחיטה אטו שאר בהמות שהוא דומה להם ומן התימא להתירו מבלעדי שחיטה, משא"כ לדברי הר"ש וש"ר וכמו שהביאם המנחה בלולה עצמו שהאדני שדה בדמות אדם ממש המה, א"כ מהיכי תיתי לומר דטעון שחיטה וכי מה ענין שחיטה לדמות אדם ואין שחיטה נופלת בו כלל דלא מצינו כדכוותיה וכן בהיותו בריה משונה כ"כ שדומה לאדם ממילא אין מקום לטעות בו

כלל ואין שום סיבה לגזור שחיטה אטו שאר בע"ח, ומכיוון שלא מצאתי למי שעמד בזה לא אאריך יותר מלבד מה שמבואר במדרש כת"י הג"ל שהי' דרך אותו חסיד איש האלוקים לאכול אותם האדני שדה בצורת אדם לסעודתו ולכבוד אורחיו ולא נזכר מאומה מענין שחיטה, וגם אם יהי' טעון שחיטה יש לדעת אם טריפה תאסר בו ואם כלל נצרך בדיקה ע"ז ובזה אסיים. ¹⁴ כ"כ בתפא"י יכ"ן — ל"ב, ובכרעו האריך לכאר בזה לדיעה א' דהוא קשור לארץ שאין לתמוה מה שאין כנמצא בספרי הטבע כי כמו"כ נמצא בתחתית הארץ עצמות מכמה ברואים שנאבד זכרם, ואולי לרוב הסתכנותם ביערום הקדמונים מהארץ, וגם אין לתמוה היאך דבר חי וגדל מהקרקע די"ל דהרי מצינו דוגמתו בעכבר שגדל מארץ (חולין קכ"ו ע"ב) אבל יש לתמוה מאין לוקחת פרנסתה באכילה ושתיה והרי אין לנו שום בע"ח בת קיום שא"צ אכילה, ודוחק לומר שלוקחת פרנסתה מיניקת טבורה מהארץ דהרי לא ברא הקב"ה שום דבר לבטלה וא"כ ל"ל פה ועינים וכו', עכ"ד ובאמת דבריו צע"ג מה שתמה מהיכן אוכלת הלא בפירוש כ' הר"ש שרועה כל סביבותיה ואוכלת העשבים וכן ביאר במעשה טוביה וכמו שהזכירו בעל התפא"י עצמו הרי שאין פרנסתו מטיבורו אלא בפיו ועיניו שרואה העשבים ואוכלתן, וכן עמד עליו ג"כ בפרד"י פ' וארא ח' — י"ט. ¹⁵ מלבי"ם פ' שמיני בביאורו לתו"כ פ"ח ה"ה. ¹⁶ הרמב"ם בפ"י לכלאים. ¹⁷ כ"ה הגי' ברמב"ם שלפנינו, ובערוך השלם ערך אדני השדה הביא גי' ברמב"ם אלנאנס וכ' ע"ז דצ"ל אלננס. ¹⁸ בפ"י רבינו נתן אב הישיבה לכלאים שם, ומסתמא מש"כ נסנאס כונתו על הקוף וכדברי הרמב"ם אלנאנס, ולפי"ז יהי' הפ"י השני שהביא רבינו נתן בע"ח דומה לאדם אינו הקוף אלא הברנש דטור ממש וכמוש"כ הערוך בערך אבן בנ"א הגדלים

פלוגי, הלך לשם ונמצא שהי' על השלחן, א"ל אדוני למה ככה עשית להניח את ביתי, עלה מכאן ובא אלי, א"ל לא אלך, ובקשו פעמיים ושלש ולא אבה, הלך לו, כשהלך בעה"ב הראשון א"ל האחרון, למה עשית ככה לכייש זה החסיד והוא איש אלוקים, א"ל כך וכך שמעתי ותרגזו בטני מתוך היראה ברחתי ובאתי הנה, התחיל אותו בעה"ב שוחק וא"ל כלום קרית בספר איוב א"ל כן, א"ל כתי' כי אם אדני השדה בריתך, אדמי כתיב, במקומו מין ירק הוא זה יוצא מן האדמה כשאר עשב והוא כדמות אדם ונשרש בארץ, וכשיוצא מן הארץ יוצא ראשו תחלה עד שיוצא חוץ לארץ כולו, ובאמצע ... מקום שאר בנ"א יש כמין מעיין שקורין ... מראשו אחד ... האחד נשרש נימין והוא כשאר הפרי נתון בזנב שלו כן הוא באותו מעיין עד שהוא מתבשל כל צרכו, ואז הוא שמן ביותר ונוסס, וזהו כי אם אדמי השדה בריתך וחית השדה השלמה לך שאין רשות לחיה להזיק אותו אדם.

מדרש כתי' באקספארד

(הובא במבוא לתנחומא באבער עמ' ס"ג)

אדרמלך

י' כן נקרא העבודה זרה של אנשי ספרדים, ונחלקו

הקוף שדרכו להרבות הבל ושחוק ודרך בנ"א לגדלן וכנראה שאין בשרו ראוי למאכל ודרכו להזיק ולהשחית ומה הנאה יש לו ממנו, ולפי"ז יהי' כוונת המד' מגדל קופות היינו מיני הקוף המצויים, ואדני שדה שהן מיני קופות משונים שדומים לבנ"א, ועכ"פ אכתי צ"ע דבמד' מכת"י מבואר דהאדני שדה בצורת אדם שהוא ב"נ דטור שגדל מהארץ הי' דרכם לאכול בסעודתם, וממנ"פ תקשי, אי אדני שדה דהכא היינו ב"נ דטור א"כ שפיר ראוי למאכל אדם הוא, ואי קוף הוא בדוקא א"כ למה המתנ"כ מביא ב' הדיעות בזה, הלא כאן מוכרח הוא שיהי' רק כדיעה א' ח' הדומה לאדם ולא אדם הגדל בארץ, וצ"ל דאשאר בע"ח קאמר שאינם ראויים למאכל כי אם מזיקים ומשחיתים ואין הנאה בהם, אך אין האדני שדה בכלל זה, ויל"ע בזה.

הנה בקה"ר הגי' קופות חתולות חולדות אדני שדה וכלב הים, אמנם ביל"ש ח"ב רמז תתקע"ב הגי' קופות חתולים וחמורים, ואילו ברש"י קהלת ו' — י"א כשחוק המלכים קופים פילים ואריות, ובערוך בערך דבר הביא מילמדנו פ' שלח קוף או כלב (ויובא זה להלן בערך אוז חז"ל אות י"ב) הרי לפנינו ד' נוסחאות בפירוש הפסוק הזה. ד' לשון אדמי נראה שהוא ברכים מאדם — והחסרון תיבות הם במקור.

אדרמלך

1. במלכים ב' פי"ז פס' ל"א, והעוים עשו את נבחו וכו' והספרים

הקפור ואת חולדת הסנאים ואת אדני השדה ואת כלב הים וכו'.

תו"כ פ' שמיני פרק ו' ה"ה
(מד' החפץ פ' שמיני, יד"ש ח"א רמז תקל"ז)

(ג) כי יש דברים הרבה מרבים הבל כגון מגדלי קופות וחתולות וחולדות הסנאים ואדני השדה וכלב הים, מה אית להון הנייה מנהון או חד אמכותי או חד מעקוצי, מה הנייה או חד פלקא או חד פדעה.

קה"ר פרש' ו' — י"ב.

(ד) ואית במדרש עם אבני השדה בריתך (איוב ה') אבני כתיב, ומהו אדמי, מעשה בזקן אחד שנתארח בהיה מקום בבית חסיד, ועשה לו כבוד גדול, לצהרים אמרה לו אשתו של בעה"ב לבעלה אדוני מה נאכל הלילה לכבוד האורח, א"ל אדם שלנו, שמע הזקן הרגיש ואמר בלבו שמא במקום הזה אוכלין זא"ז, כשם שיאכלו האדם שאמר לכבודי, כך שמא יבא אחר אחרי שיאכלוני לכבודו, מה עשה אותו הזקן, יצא מאותו בית והלך ובא לבית אחר, לעת האוכל הלך הבעה"ב הראשון ושאל לכל שכניו ראיתם הזקן שבא היום לביתי אמר אחד ראיתי נכנס בבית

צפרנים ואצבעות כאדם והם דורסים על פס ידיהם ורגליהם כאדם עדיין לא שמענו שהם בכלל כל הטומאות הללו ת"ל וכל הולך על כפיו. א"ה. לענ"ד נראה דדעת התו"כ דאדני השדה היינו קוף ואינו בר נש דטור כהירוש', דאל"ה מה טעם הדיעות המתירים אותו באכילה שהזכירים המנחה בלולה, והלא בפירוש אסרתו תורה וכל הולך על כפיו כי אנה הולך הוא, והלא סביבותיו הוא רועה כל היום הלון ושוב ואינו ענין לכלב וקפור וקוף שבכלל הפסוק הם שהולכים טובא, ודאי משתעי במין הקוף דוקא. ג. מתנ"כ, אדני השדה — ח' דומה לאדם או אדם וגדל מן הארץ וכל אלו אינם מאכל אדם והן אוכלין ומזיקין ומה יש הנאה מהן או מכה אחת או נשיכה לעקיצה, פילקא — ענין בית אסורים, פדעא — פצע וחבורה. א"ה. אף בזאת הנני מוכרח לגלות את אשר עמי בלבבי, אשיחה וירוח לי, הנה מש"כ בעל המתנ"כ שאינם ראויים למאכל אדם הרי לפמש"כ במעשה טוביה שעיקר גידולו שמתעשרים ממנו מפני בשרו ודמו שטובים למאכל, ולאמת לק"מ דמעשה טוביה משתעי במין כבש והוא אשר בשרו טוב למאכל משא"כ המתנ"כ ביאר עפ"י הערוך ומדבר במין אדם וכדעת הר"ש והוא זה שאין בשרו ראוי למאכל אדם ומה הנאה יש לו ממנו כדברי המד', אך בר מן דין תקשי טובא דאי משתעי המד' כבר נש דטור מה ענין הוא למרבים הבל הלא מחובר הוא לארץ במעמקי היער ומסוכן לכל המתקרבים אליו ומה שייך בו לומר שיגדלם אדם אצלו להבל והנאה, ואלא על כרחך לומר דהמד' משתעי באדני שדה שהוא מין